

Krzysztof Krasuski

Na obrzeżach arcydzieł

Fot. Wojciech Ligęza

Absolwent polonistyki i studium kulturalno-oświatowego na Uniwersytecie Wrocławskim; dyplom u profesora Stanisława Pietraszki. Od 1972 roku pracownik Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. W latach 1974–1976 lektor języka i literatury polskiej na Uniwersytecie Komeńskiego w Bratysławie. W 1978 roku doktorat (promotor prof. Tadeusz Bujnicki), w 1990 roku habilitacja, w 2006 roku tytuł profesora. W latach 1996–2007 kierownik Zakładu Krytyki Literackiej.

Najważniejsze publikacje: *Formy i normy. Konstancy Troczyński teoretyk i krytyk literatury* (Wrocław 1982); *Spółeczne ramy literatury. Wątki socjologizujące w polskiej krytyce literackiej (1900–1950)* (Katowice 1989); *Główne tendencje polonistyki literackiej (1945–1990)* (Wrocław 1992); *Dylematy współczesności literackiej. Studia i szkice o literaturze polskiej drugiej połowy XX wieku* (Katowice 2005) oraz prace redakcyjne: *Cezury i przełomy*, *Studia o literaturze polskiej XX wieku* (Katowice 1994); *Leksykon dzieł polskiej literatury współczesnej* (Kraków 2000); *Konstancy Troczyński: Zoil. Pisarz i strategia: sztuka, etyka, naród: Brzozowsciana* (Kraków 2003); *Krainy utracone i pozyskane. Problem w literaturach Europy Środkowej* (Katowice 2005).

Wydawnictwo
Uniwersytetu Śląskiego
Katowice 2009

**Na obrzeżach
arcydzieł**

NR 2717

Krzysztof Krasuski

Na obrzeżach arcydzieł

Wydawnictwo
Uniwersytetu Śląskiego
Katowice 2009

Redaktor serii: Historia Literatury Polskiej
Marek Piechota

Recenzent
Andrzej Zawada

Spis treści

Wstęp

(s. 7)

Geneza i funkcje powieści zeszytowych

(s. 11)

Literatura o specjalnych funkcjach

Epizod słowacki

(s. 30)

Daleko od arcydzieła

Wizja historii w *Palę Paryż* Brunona Jasieńskiego

(s. 37)

Skąd się wzięły *Medaliony*?

(s. 52)

„Ścieśniam słowa niczym popręg...”

O pisarstwie Wojciecha Giecy

(s. 69)

Legendy nie umierają

(s. 78)

Gatunkowe odmiany polskiej powieści

neosocrealistycznej (neoprodukcyjnej)

(s. 90)

Powidoki Marka Nowakowskiego —
współczesna odmiana obrazka literackiego

(s. 105)

Telemach w Krakowie
O powieściach Janusza Andermana
(s. 117)

Wspomnienie galicyjskiej Atlantydy
(s. 135)

Pożegnanie z arcydziełem?
(s. 142)

Zmierzch arcydzieł. Współczesna sytuacja
(s. 155)

Nota bibliograficzna
(s. 165)

Indeks nazwisk
(s. 167)

Summary
(s. 173)

Zusammenfassung
(s. 174)

Wstęp

Jeżeli kod i kanon arcydzieł rozumianych jako obiekty interpretacji oraz praktyk komparatystycznych potraktować jako *sui generis* macierz kultury, to istnienie i badanie kultury wymaga dystansu wobec jej formy. Są to znane tezy nie tylko Nietzschego i Derridy, ale także Gombrowicza. Naturalną opozycją wobec każdego centrum są jego marginesy. Na obrzeżach arcydzieł — raz bliżej, innym razem dalej od kanonu, czasem wręcz bardzo daleko od niego — lokują się utwory będące przedmiotem refleksji w tej książce. Jest ona przyczynkiem do historycznoliterackich przemyśleń na temat relacji między ową centralą a jej obrzeżami, refleksją toczoną na wybranych i nader zróżnicowanych obszarach niedawnej dwudziestowiecznej współczesności, na terenach położonych pomiędzy tzw. literaturą wysokoartystyczną a prozą popularną oraz nierzadko nieprofesjonalną. Rozpatrując przedstawione tu utwory w kontekście arcydzieł i kanonów, czyniąc to czasem wyraźniej, a innym razem tylko mimochodem, poszukuję możliwości wyjścia poza utrwalone, a przy tym nienowoczesne poetyki i estetyki literackie.

Zajmując się dalekimi obrzeżami arcydzieł, akcentuję kulturową funkcję owych peryferii oraz marginesów i bynajmniej za wszelką cenę nie definiuję arcydzielności. Mimo istniejących haseł słownikowych pojęcie arcydzieła nie jest w dzisiejszym stanie kultury łatwe do bezpośredniego zdefiniowania. O ile są podnoszone różne sporne kwestie w sprawie ontologii tego rodzaju artefaktów, o tyle nie ma sporu co do istnienia ich zwykłego, powszedniego otoczenia. Gotów jestem przychylić się do poglądu,

iz w każdym wypadku pojęcie „arcy-dzieła” jest określane przez różne środowiska kulturowe. Ale przy wszystkich zastrzeżeniach arcydzieło jest dobrym znakiem orientacyjnym, dogodną wieżą triangulacyjną w krajobrazie sztuki (także sztuki literackiej), aczkolwiek repery te są konstrukcjami o bardzo różnej architekturze i urodzie. A przy tym: „Jest dobrym prawem arcydzieł, że burzą naszą zrozumiałą pewnością i że kwestionują naszą ważność”¹. W tej mierze przyznają też rację filozofii i nie traktują o „raz na zawsze ustalonym pojęciu [...], każdy tekst mówi o nim inaczej, wpisuje je w inny kontekst, inaczej się do niego odnosi”².

Publikacja jest też próbą określenia niektórych, niekiedy odległych obrzeży współcześnie funkcjonujących w świadomości literackiej arcydzielnych form. Tym samym zamierzam zakreślić peryferie ich mitycznego oddziaływania. Przedmiotem opisu uczyniłem utwory na ogół nieznanne, mało znane lub z różnych powodów zapomniane. Krótko mówiąc — zajmę się utworami powstałymi niejako w cieniu arcydzieł, ale można je rozpatrywać w ich świetle. Pragnę je widzieć jasno i w zachwyceniu.

Będąc wierny kulturze literackich arcydzieł, nie chcę pomijać ich peryferii. Bynajmniej nie mogę nadawać osobnych przywilejów żadnemu ekstremalnie arcydzielniemu epifenomenowi, ale też z góry nie traktuję innych mniej lub bardziej popularnych produktów pisarstwa. Można tę postawę przypisać kulturoznawczej teorii literatury, która „staje się otwartym i zmiennym historycznie obszarem rozmaitych dyskursów kulturowych, tworzących pole odniesienia dla interpretacji”³.

Chciałbym, aby kolejne rozdziały książki składały się na działanie komparatystyczne w kontekście rodzajowym i gatunkowym. Temu zamierzeniu służy dość różnorodny, jak mi nie mam, wachlarz komentowanych utworów, mniej lub bardziej tradycyjnie „literackich”, lokujących się na ogół na obrzeżach i marginesach kanonicznych arcydzieł. Wszystkie te ujęcia z konieczności fragmentarycznie i tylko w modelowy sposób ukazują relacje między

---

¹ Z. HERBERT: *Labirynt nad morzem*. Warszawa 2000, s. 90.

² A. LEŚNIAK: *Topografie doświadczenia. Maurice Blanchot i Jacques Derrida*. Kraków 2003, s. 9.

³ A. BURZYŃSKA: *Kulturowy zwrot teorii. W: Kulturowa teoria literatury. Główne pojęcia i problemy*. Red. M.P. MARKOWSKI, R. NYCZ. Kraków 2006, s. 42.

wysoką a niższą kulturą literacką. Omówione tutaj teksty reprezentują różne przejawy zerwania ze stereotypami tzw. literatury pięknej oraz sposoby przekraczania jej konwencjonalnych granic. Są to propozycje — jakby powiedział Tadeusz Sławek — nie tyle „literatury”, ale „innej literatury” (podobnie jak niedawno zaistniała „inna krytyka” Włodzimierza Boleckiego), która w zamierzeniu pisarzy jest literaturą (i jej krytyką) najprawdziwszą. „Gdyby spytać, na czym polega prawdziwość tej literatury — nadal przywołajmy słowa Sławka — trzeba by odrzec: na interioryzacji napięcia istniejącego w świecie”⁴. Napięcia m.in. pomiędzy kulturą „wysoką” a przyziemną, elitarną a popularną, ideologią a sztuką, mitem a faktem, legendą a prawdą itp., itd. Zajęcie się obrzeżami i peryferiami arcydzieł jest efektem odrzucania dużego napięcia między wysoką a niższą, powszechną kulturą literacką i tekstowymi wytworami tej ostatniej. Owe obrzeża i peryferia lekturowych kanonów decydują o atrakcyjności i autentyczności twórczości słownej, jej więzi silniejszej ze światem niż z biblioteką. Na obrzeżach standardowych centrów kultury poszukuje się we współczesnej humanistyce treści najbardziej dynamizujących jej rozwój⁵.

Na obrzeżach i peryferiach uznawanych arcydzieł poruszam się ostrożnie i z respektem dla tych fenomenów kultury. Z przekonaniem o intelektualnym pożytku kategorii arcydzieła w funkcji narzędzia hermeneutyki tekstów. Przecież generowane są w świetle bądź też w cieniu już istniejących dzieł. W poszczególnych rozdziałach książki, zgodnie z przyjętym założeniem, w bliższym lub dalszym kręgu arcydzieł proponuję spotkanie z oryginalną i nieredukowalną innością i pojedynczością, a zarazem literacką wartością.

Dlaczego jako miejsce tych konfrontacji przyjąłem obrzeże arcydzieł? Albowiem często bywa, iż to zaplecze jest równie interesujące, co oficjalne arcydzieła. Jestem także przekonany, że na tym obszarze zawsze dzieje się coś ciekawego. Uzasadnieniem owej tezy chcą być kolejne rozdziały książki. Pierwsze jej słowa

---

⁴ T. SŁAWEK: *Żaglowiec, czyli przeciw swojskości. Wybór esejów*. Wybór Z. KADŁUBEK. Katowice 2006, s. 173.

⁵ Por. np. M. WOŹNIAKIEWICZ-DZIADOSZ: *Obrzeża formy powieściowej*. Lublin 1998; S. OBIREK: *Obrzeża katolicyzmu*. Poznań 2008.

niech należą do poety, a motto pierwszego rozdziału do jednego z wieszczów współczesności. Celnym ujęciem ważności badanego obszaru twórczości są wersy:

na obrzeżach panuje
gorączkowe ożywienie
zgiełk i zamieszanie
kipi życie⁶.

---

⁶ T. RÓŻEWICZ: *Na obrzeżach poezji*. „Odra” 1997, nr 10.

Nota bibliograficzna

Teksty składające się na tę książkę w większości były publikowane w tomach zbiorowych i czasopismach. Wybrane do tego wydania zostały ponownie przejrane i uzupełnione o nowy stan badań.

- Geneza i funkcje powieści zeszytowych*. „Literatura Ludowa” 1972, nr 6, s. 19—34.
- Literatura o specjalnych funkcjach. Epizod słowacki* — w skróconej wersji tekst był publikowany w „Miesięczniku Literackim” 1979, nr 10, s. 128—130.
- Daleko od arcydzieła. Wizja historii w „Palę Paryż” Brunona Jasińskiego*. Pierwodruk jako *Wizja historii w „Palę Paryż” Brunona Jasińskiego*. W: *Literatura i historia. Interpretacje*. Red. T. BUJNICKI, I. OPAKCI. Warszawa—Kraków 1982, s. 183—194.
- Skąd się wzięły „Medaliony”*. W: *Studia o przemianach gatunkowych w powieści polskiej XX wieku*. Red. T. BUJNICKI. Katowice 1987, s. 139—153.
- „Ścieśniam słowa niczym popręg...”. *O pisarstwie Wojciecha Giecy*. „Literatura Ludowa” 1987, nr 3, s. 3—27.
- Legendy nie umierają*. W: *Twórczość literacka i filmowa Jana Józefa Szczepańskiego*. Red. S. ZABIEROWSKI. Katowice 1995, s. 159—168.
- Gatunkowe odmiany polskiej powieści neosocrealistycznej (neoprodukcyjnej)*. W: *Genologia dzisiaj*. Red. W. BOLECKI, I. OPAKCI. Warszawa 2000, s. 200—208
- „Powidoki” *Marka Nowakowskiego — współczesna odmiana obrazka literackiego*. W: *Dwudziestowieczna ikonosfera w literaturach europejskich. Wizualizacja w literaturze*. Red. B. TOKARZ. Katowice 2002, s. 250—261.
- Telemach w Krakowie. O powieściach Janusza Andermana*. W: *Małe formy prozatorskie. Analizy, interpretacje, przeglądy*. Red. W. WÓJCIK. Katowice 1990, s. 86—100.
- Wspomnienie galicyjskiej Atlantydy. Postłowie* w: A. FEDERBUSCH-OPHIR: *Z Galicji do Galilei. Dzieje mojego życia*. Warszawa 2009, s. 189—192.
- Teksty *Pożegnanie z arcydziełem?* oraz *Zmierch arcydzieł*. *Współczesna sytuacja* ukazują się po raz pierwszy.

Indeks nazwisk

A

Adamski Maciej 149
Adorno Theodor W. 157
Allain Marcel 15
Anderman Janusz 117—134
Andrzejewski Jerzy 88
Angenot Marc 29
Antonioni Michelangelo 131
Aragon Louis 118
Arendt Hannah 51
Auerbach Erich 19
Augustyn św. 151

B

Babel Izaak 75, 76
Bachelard Gaston 87
Bachórz Józef 87, 115
Balcerzan Edward 50, 102
Balzac Honoré 26, 29, 150
Bałucki Michał 111
Baranowska Agnieszka 82
Baranowska Małgorzata 114
Barańczak Stanisław 143, 152, 153
Barbusse Henri 77
Barczyński Janusz 103
Bartieniew Aleksander 28
Barth John 161
Barthelme Donald 161
Barthes Roland 17, 157
Bartosz Andrzej 123

Basara-Lipiec Eugenia 156—162
Bauman Zygmunt 138, 144, 161
Bednar Alfonz 30
Benjamin Walter 157, 158
Beño J. 30
Berent Waclaw 79, 83
Bereza Henryk 70, 143—147
Berleant Arnold 155, 158, 159
Berman Jakub 99
Berman Marshall 161
Białoszewski Miron 117, 118, 120
Bieńczyk Marek 40
Bieniasz Maciej 132
Bieńkowski Zbigniew 143—147
Bierut Bolesław 99
Blanchot Maurice 8
Bliziński Józef 111
Błaut Sławomir 118
Błażejowski Tadeusz 97
Błoński Jan 143, 150
Bolecki Włodzimierz 9, 79, 82, 84
Borcza Małgorzata 156
Borejsza Jerzy 81
Borowski Tadeusz 67
Borowy Waclaw 149
Braudel Fernand 42
Breslauer Jan 12
Broch Hermann 146, 151
Brodski Josif 51
Broszkiewicz Jerzy 88
Bryll Ernest 88

Brzozowski Stanisław 151
Bujnicki Tadeusz 47
Bukowska Anna 98
Bunin Iwan 145
Burek Tomasz 128, 143, 150—152, 157
Burgin Richard 141
Burzyńska Anna 8

C

Cahn Walter 153, 154, 159
Chaucer Geoffrey 153
Chęciński Bronisław 13
Chmielewski Czesław, pułkownik 76
Chwin Stefan 114, 152
Ciorian Emile 40, 163
Cortazar Julio 34
Cowley Malcolm 25
Czaplejewicz Edward 95
Czapliński Przemysław 91, 102, 144,
151
Czczot Andrzej 32
Czycz Stanisław 35
Čapek Karol 45

D

Denney Reuel 25
Derrida Jacques 7, 8
Descartes Rene 161
Dickens Karol 107
Dmochowska Cecylia 30
Dos Passos John 146
Döblin Alfred 146
Duda-Gracz Jerzy 132
Dumas Aleksander 26
Dunin Janusz 12, 15, 27
Durand Gilbert 80
Durišin Dionyz 32
Dybciak Krzysztof 78
Dygasiński Adolf 111
Dygat Stanisław 121
Dziekanowski Czesław 101, 102

E

Eco Umberto 29
Elektonowicz Leszek 147

Eliot Thomas Stearns 67, 128
Engels Fryderyk 38, 39, 47

F

Fackenheim Emil 135
Falk Feliks 132
Faryno Jerzy 125
Faulkner William 146, 151
Federbusch-Ophir Anna 135—141
Fedewicz Maria Bożenna 156
Feliksiak Elżbieta 86
Feval Pierre 26
Frankl Victor E. 137
Frąckowiak-Wiegandtowa Ewa 63
Freud Sigmund 155
Fryde Ludwik 59, 64, 65
Füllborn Georg 12

G

Galewski Józef 12, 28
Gałąj Julian 95
Gawrychowska Małgorzata 86
Gąsiorowski Krzysztof 114
Gemra Anna 12
Genlis Stephanie F. de 18
Gieca Wojciech 69—77
Gierek Edward 95
Gilliams Maurice 145, 146
Ginko Łucja 87
Glazer Nathan 25
Głowacki Janusz 102
Głowała Wojciech 149
Głowiński Michał 17, 53, 64, 79, 86,
118, 140
Godyń Mieczysław 51
Gogol Nikołaj W. 123, 151
Gombrowicz Witold 7, 11, 59, 88, 121,
150
Gondowicz Jan 148
Gorczyńska Małgorzata 149
Gorczyński Maciej 149
Gramsci Antonio 25
Grochowiak Stanisław 31
Gruza Jerzy 114

Grynberg Henryk 93
Grzeniewski Ludwik Bohdan 12, 28
Gutowski Witold 27
Gütersloh Albert Paris 146

H

Hašek Jaroslav 73, 123
Hauser Arnold 20, 27
Haupt Zygmunt 114
Heaney Seamus 152
Heck Dorota 148
Heliodor 18
Helsztyński Stanisław 149
Herbert Zbigniew 8, 51
Herling-Grudziński Gustaw 93
Hilsbecher Walter 118
Himmler Heinrich 55
Hirsfeld Ludwik 137
Hogarth William 111
Holý Jiří 45
Homer 118, 127
Hrabal Bohumil 32, 74, 121, 123
Huelle Paweł 114
Hugo Victor 26
Husserl Edmund 66

J

Jagiello Michał 98
Jakobson Roman 16
Jakowska Krystyna 57
Jameson Federic 156
Janion Maria 18
Jarośniński Zbigniew 92
Jaroš Peter 31
Jarzębski Jerzy 114, 120, 133, 159
Jasieński Bruno 37—51
Jastrzębski Zdzisław 79
Jašik Rudolf 30
Jesionowski Jerzy 93, 96, 101
Jilemnický Peter 30
Joyce James 118, 121, 124—131, 144,
148, 161
Junosza, pseud., zob. Szaniawski Kle-
mens

K

Kaden-Bandrowski Juliusz 97
Kadłubek Zbigniew 9
Kafka Franz 144
Kaliszewski Wojciech 150
Kamola Władysław 78
Kania Ireneusz 163
Karpowicz Tymoteusz 145
Kawalec Julian 95
Kayser Wolfgang 18, 19
Kierczyńska Melania 96
Kieślowski Krzysztof 95, 132
Kijowski Andrzej 143, 147—150
Kirchner Hanna 52, 57
Kirsch Donat 117
Kirsch Hans Christian 118
Kisielewski Stefan 93, 104
Kliszko Zenon 99
Kłańska Maria 127, 128
Kłoskowska Antonina 16
Kochol Viktor 31
Kogut Bogusław 93
Kolbuszewski Jacek 103
Komalca Jan 117
Konwicki Tadeusz 88, 114
Kopernik Mikołaj 122
Korusiewicz Maria 158
Kossak Juliusz 72
Kott Jan 96, 147
Kowalczykowa Alina 87
Krakowiak Małgorzata 97
Kraśniński Zygmunt 18, 87
Krasuski Krzysztof 97, 150
Krawcowicz Barbara 138
Krzysztoń Jerzy 160
Książek-Czermińska Małgorzata 61,
86
Kubiak Zygmunt 158
Kulawik Adam 94
Kunczewicz Piotr 116
Kurek Marcin 147
Kuśniewicz Andrzej 72, 73, 114
Kutz Kazimierz 95
Kwiatkowski Zbigniew 103

L

Lacan Jean 155
Larkin Philip 152, 153
Lec Stanisław Jerzy 137
Lee Sherman 159
Lenin (właśc. Władimir I. Ulianow)
47
Leśmian Bolesław 157
Leśniak Andrzej 8
Liba Peter 15, 32
Llosa Mario Vargas 147
Lotman Jurij M. 125
Lovry Malcolm 144, 145
Lubelska Magdalena 120, 130
Lukacs György 147

Ł

Łoziński Józef 117
Łukaszewicz Jerzy 99
Łukaszewicz Michał 106

M

Machejek Władysław 93
Maciejewska Irena 47
Mackiewicz Józef 93
Majerová Maria 45
Majerski Paweł 47
Malczewski Antoni 87
Małecki Wojciech 149
Mandrou Robert 28
Mann Thomas 144, 148
Markiewicz Henryk 156
Markiewka Tomasz 158
Markowski Michał Paweł 8, 163
Marks Karol 38—41, 46, 47, 155, 161
Melkowski Stefan 78
Mencwel Andrzej 121
Mentzel Zbigniew 119
Michałowski Piotr 72
Michniak Czesław 96, 101
Michnik Adam 81
Mickiewicz Adam 87, 157
Miłosz Czesław 67, 81, 82, 85, 86, 93,
114, 150, 157

Minač Vladimir 30
Miodońska-Brookes Ewa 94
Mniszkówna Helena 28
Morawski Stefan 155, 161
Montaigne Michel 151
Morin Edgar 22
Mrozek Sławomir 88, 150
Mróz Piotr 163
Musil Robert 151

N

Naganowski Egon 127, 147
Nałkowska Zofia 52—68
Nawrocki Witold 99
Nietzsche Friedrich Wilhelm 7
Norwid Cyprian Kamil 88, 104
Nowacki Dariusz 144, 153
Nowak Tadeusz 31
Nowakowski Marek 105—111, 120
Nowicki Maciej 160
Nycz Ryszard 8, 120, 162, 163

O

Obirek Stanisław 9
Odojewski Włodzimierz 93
Okopień-Sławińska Aleksandra 86
Orłoś Kazimierz 101
Ortega y Gasset José 163
Orzeszkowa Eliza 103, 111
Ostrowski Witold 12
Owczarek Bogdan 95

P

Pastuszek Andrzej 117, 118
Paszek Jerzy 53
Paszkiwicz Piotr 159
Paukšta Eugeniusz 99
Paźniewski Włodzimierz 76
Penn Warren Robert 98
Petrajtis-O'Neill Elżbieta 141
Pierzchała Jan 100, 101
Pietrzak Włodzimierz 65, 66
Pluta Jerzy 117

Podgórski Maciej 67, 68
Pokrasenowa Maria 47
Ponson du Terrail Pierre Alexis 26
Poprzęcka Maria 156
Potocka Maria Anna 159
Prokop Jan 84, 86
Proust Marcel 144, 145, 148, 150
Prus Bolesław (właśc. Aleksander Głowacki) 111
Purchla Jacek 138
Putrament Jerzy 93, 97
Pytlakowski Jerzy 99

R

Rembrandt Harmensz van Rijn 111
Remarque Erich Maria 77
Riabczuk Mykoła 138
Richardson Samuel 20
Riesman Dawid 25
Robbe-Grillet Alain 33, 35
Rogalski Aleksander 149
Rosenfeld Alain H. 135, 138
Rowiński Cezary 80
Różewicz Tadeusz 10
Rutkowski Krzysztof 121

S

Sabato Ernesto 147
Sandauer Artur 66
Sartre Jean Paul 16, 17, 144, 145
Schubert Ryszard 117
Schulz Bruno 66, 73, 114
Sęp Szarzyński Mikołaj 150
Sheridan Caroline 20
Shusterman Richard 155, 158
Sidorowski Władysław 112
Siejak Tadeusz 100—102
Siekierski Albin 93, 96, 101
Sienkiewicz Henryk 14, 76
Singer Isaak Bashevis 110, 141
Sinko Zofia 21, 22
Skolimowski Jerzy 88
Skórczewski Dariusz 147, 149, 151
Skwarczyńska Stefania 87, 88

Śliwiński Piotr 144, 151
Śliwonik Roman 114
Sławek Tadeusz 9
Sławiński Janusz 111, 160
Słobodzianek Tadeusz 121
Słowacki Juliusz 87
Słyk Marek 118
Smulski Jerzy 92, 99
Sołtysik Marek 117, 118
Soulié Fryderyk 26
Souvestre Pierre 15
Stabro Stanisław 79, 80
Stachura Edward 35, 74, 117, 119, 120, 128
Stala Marian 120, 157
Stalin Josif W. 112
Stanzel Franz 19
Staško Paweł 28
Strykowski Julian 86, 114
Sue Eugène 26, 29
Sulikowski Andrzej 78
Szaniawski-Junosza Klemens 111
Szczepański Jan Józef 78—89
Szewc Piotr 114
Szuster Marcin 161
Szwedek Barbara 49
Szymborska Wisława 51, 152
Šikula Vincent 30
Šutovec Milan 30—36
Švantner František 30

T

Taborska Halina 113
Tatara Marian 94
Tatarkiewicz Anna 87
Thibaudet Albert 20
Toeplitz Krzysztof Teodor 15
Tokarczuk Olga 152
Tokarska-Bakir Joanna 162
Tomasik Wojciech 91, 92, 103
Tomaszewska Wiesława 148
Tompkins J.M.S. 20
Topolski Jerzy 49
Toporowski Marian 75

Trenk Fryderyk, hrabia 24
Trznadel Jacek 47, 81
Trzynadlowski Jan 94, 95
Tubielewicz-Mattsson Dorota 92
Tulli Magdalena 105, 114
Tyrmand Leopold 93

U

Ubertowska Aleksandra 141
Ujejski Kornel 88
Uniłowski Krzysztof 31, 144
Urbanowski Maciej 151, 157

V

Vančura Vladislav 123
Vermeer Jan 111
Vincenz Stanisław 114

W

Waczków Józef 32
Wajda Andrzej 88
Wańkiewicz Melchior 77, 88
Warhol Andy 161
Warren Austin 11
Wawrzak Jerzy 93, 96, 97, 100
Ważyk Adam 96
Weiss Jan 45
Weiss Szewach 138
Wellek René 11
Wells Herbert George 46
Wieczerska-Zabłocka Janina 101

Wilczek Jan 99, 100
Wilson Edmund 125, 131
Wisnowska Maria 28
Wiśniewska Lidia 99
Witkiewicz Stanisław Ignacy 150
Woźniakiewicz-Dziadosz Maria 9
Wójcik Włodzimierz 60, 78
Wyka Jan 37
Wyka Kazimierz 67, 68
Wyskiel Wojciech 120
Wyspiański Stanisław 88

Z

Zabierowska Krystyna 78, 113
Zabierowski Stefan 78, 97
Zagajewski Adam 143
Zalewski Tomasz 103
Zanussi Krzysztof 132
Zapolski Jan, major 76
Zarek Józef 45
Zarzycka Irena 28
Zaworska Helena 54, 64
Zegadłowicz Emil 88
Zeidler-Janiszewska Anna 162
Zevaco Michel 26
Zola Emil 29

Ż

Żabicki Zbigniew 54
Żeromski Stefan 88
Żółkiewski Stefan 96, 99
Żukrowski Wojciech 77

On the edge of masterpieces

Summary

A collection of historio-literary dissertations entitled *On the edge of masterpieces* concerns genre, stylistic and thematic transformations taking place in prose texts in the 20th century. It was the literary forms from margins and “outskirts” of classics that turned out to be the most expansive within the century. Genological antecedents of these changes trace back to the literature democratizing during the 19th century. The very processes were presented in the volume in question on the example of the evolution history of such genre types as the so called part-issue novel (representing partially science-fiction trivial literature of entertaining and commercial function exclusively and a realistic prose picture (the so called physiological sketch) of a poetics restored by Marek Nowakowski (in the series of *After-views* and *Necropolis*) as well as Janusz Anderman (*Photographs*).

Several chapters deal with ideological functions of literature because the 20th century was called the century of ideology. Such functions of fiction were strongly voiced in many cities and moments being the quintessence of totalitarian systems. The analyses of a communist utopia and its vision of history are connected with these phenomena in the novel by Bruno Jasiński. Socrealistic messages found their extension in neoproductive Polish propaganda novels from the 1960s and 1960s and in the Slovak proposition of the popular novel reinforcing the legend of a communist revolution in 1944.

The material *novum* constitutes chapters on unprofessional writers' work. It is a conscious methodological decision of the author. Although the texts in this group are situated in the outskirts of classic works, they are marked by uncommon literary values. That is why they are promoted as one's own low rank discoveries. They do enrich the already known repertoire of literary conventions. An army folklore of the Polish lancer Wojciech Gieca combines in fictionalized memories the tradition of Sarmatian folk-tale with battle scene painting right from the prose by Isaac Babel. What attracts the attention in the historical document is an unpretentious humanistic attitude of a young lady and doctor later on, Anna Federbusch-Ophir who survived Holocaust. Her memories can be confronted with a prose masterpiece, *Medallions*, by Zofia Nałkowska, the novelty of which is described in one of the chapters in this book.

The overview of topics dealt with in the book is supplemented with the analyses of works by prose writers of several generations who, referring to the literary tradition in a radically different manner, present important issues of national awareness of the second half of the 20th century (Jan Józef Szczepański, Marek Nowakowski, Janusz Anderman).

All dissertations included in this book are connected with the texts situated in the context of codes and canons of the Polish and general literature, and, at the same time, directed towards overcoming tradition and leaned towards the popular literature. In such a way the author presents the processes of combining the main stylistic trends: the genres of the high-artistic and *avant-garde* literature with the mass culture. A historical and theoretical aspect of the current changes of the literary culture is described in the whole book. The conclusion is composed of the last two chapters reconstructing the contemporary situation of the masterpieces in the light of the opinions of literary critics and aestheticians.

Krzysztof Krasuski

Am Rande der Meisterwerke

Zusammenfassung

Die vorliegende Sammlung von geschichtsliterarischen Abhandlungen betrifft die im 20. Jh. im Bereich der Gattung, des Stils und der Thematik von Prosawerken ablaufenden Verwandlungen. Gerade die am Rande der klassischen Werke entstehenden literarischen Formen waren in dem Jahrhundert sehr verbreitet. Genologische Ursachen für diese Verwandlungen liegen in der demokratisch werdenden Literatur des 19. Jhs. Die genannten Prozesse werden im vorliegenden Band am Beispiel der Entwicklungsgeschichte von solchen literarischen Gattungen, wie die kommerzielle fantastische Unterhaltungsliteratur vertretende sog. Heftausgabe des Romans und das realistische Prosa-bild (die sog. physiologische Skizze) mit der von Marek Nowakowski in seinen Romanzyklen *Powidoki (Nachablicke)* und *Nekropolis*, wie auch von Janusz Andermann (*Fotografien*) erneuerten Poetik veranschaulicht.

Einige Kapitel des Buches handeln über ideologische Funktionen der Literatur, denn das 20. Jahrhundert wurde doch das Jahrhundert der Ideologie genannt. Solche Funktionen der Belletristik kamen an vielen Orten und in vielen Momenten des Jahrhunderts als Ausgeburt der totalitären Systeme zum Vorschein. Mit den Phänomenen werden die Analysen der kommunistischen Utopie und deren Vorstellung von der Geschichte in den Romanen von Bruno Jasiński verbunden. Soziorealistische Inhalte fanden ihre Widerspiegelung in neuen polnischen propagandistischen Romanen von 60er und 70er Jahren des vergangenen Jahrhunderts und in den slowakischen, die Legende des kommunistischen Umsturzes 1944 verewigenden populären Prosawerken.

Ein besonderes Novum sind die über die Werke von Amateurschriftstellern handelnden Kapitel. Der Verfasser hat diese Methode ganz bewusst angewandt.

Die hier behandelten Texte liegen zwar am Rande der klassischen Meisterwerke, doch sie werden durch seltene literarische Werte gekennzeichnet. Die als eigene wichtige Entdeckungen betrachteten Werke tragen zur Bereicherung des bisherigen Repertoires von literarischen Konventionen. Die Militärfolklore von dem polnischen Ulan, Wojciech Giec, in den in Form einer Erzählung gefassten Erinnerungen vereint in sich die Tradition der sarmatischen Erzählung mit der der Isaak Babels ähnlichen Schlachtenprosa. Im historischen Dokument ist auch die unaufdringliche humanistische Einstellung der vom Holocaust bewahrten, jungen Frau, der späteren Ärztin, Anna Federbusch Ophir, beachtenswert. Ihre Erinnerungen kann man dem dasselbe Thema behandelten Prosa-meisterwerk von Zofia Nałkowska, *Medaliony (Medaillons)* gegenüberstellen, dessen Neuartigkeit ein besonderes Kapitel des vorliegenden Buches gewidmet ist.

Die im Buch behandelten Themen werden mit den Analysen von den Werken ergänzt, deren Autoren verschiedenen Generationen gehören und sich auf literarische Tradition beziehend, auf ganz verschiedene Weise wichtige Probleme des Nationalbewusstseins der 2. Hälfte des 20. Jhs (Jan Józef Szczepański, Marek Nowakowski, Janusz Anderman) darstellen.

Alle in dem Buch veröffentlichten Abhandlungen betreffen die dem Kanon der polnischen Literatur und der Weltliteratur angehörenden, auf die Überwindung der Tradition eingestellten und zur populären Literatur neigenden Werke. Auf solche Weise wurden die Prozesse der Vermischung von stilistischen Hauptkonjunkturen: der der Hochkünstlerliteratur und der avantgardistischen Literatur gehörenden Gattungen mit der Massenkultur dargestellt. Den historischen und theoretischen Aspekten der gegenwärtigen Verwandlungen der literarischen Kultur ist das ganze Buch gewidmet. In den zwei letzten Kapiteln versucht der Verfasser, die heutige Situation der Meisterwerke in Anlehnung an die Meinungen der Literaturkritiker und Ästhetiker erscheinen lassen.

Redaktor: Olga Nowak
Projektant okładki: Paulina Tomaszewska-Cieplý
Redaktor techniczny: Barbara Arenhövel
Korektor: Mirosława Żłobińska

Copyright © 2009 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-226-1810-3
(wersja drukowana)
ISBN 978-83-226-2360-2
(wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 11,0. Ark. wyd. 10,5. Papier
offset. kl. III, 90 g Cena 16 zł

Lamanie: Pracownia Składu Komputerowego
Wydawnictwa Uniwersytetu Śląskiego
Druk i oprawa: EXPOL, P. Rybiński, J. Dąbek
Spółka Jawna
ul. Brzeska 4, 87-800 Włocławek

Cena 16 zł

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-226-2360-2